

ELENA CONSTANTINOVICI

Institutul de Filologie
(Chișinău)**STRUCTURA SEMANTICĂ VS. STRUCTURA ACTANȚIALĂ A VERBULUI ÎN LIMBA ROMÂNĂ**

Cu gândul la academicianul Silviu Berejan care a plecat dintre noi într-o lume mai bună, dar care spiritual este și va fi mereu prezent în sufletul celor care l-au avut drept exemplu în viață și în munca științifică, vom încerca să argumentăm în cele ce urmează teza că între structura semantică a verbului și structura actanțială a acestuia trebuie să se stabilească o anumită corelație caracterizată printr-o compatibilitate semantică. Această compatibilitate rezidă în faptul că verbul și actanții săi se definesc prin aceleași trăsături distinctive.

Să relevăm legătura dintre structura semicică și structura actanțială a verbelor făcând parte din cele patru subclase: **verbele de acțiune, verbele de devenire, verbele de stare și verbele de relație.**

Verbele de acțiune au cea mai complexă **structură semantică** caracterizată prin trăsăturile [+ Schimbare, + Agentivitate] (GLR, I, 2005, p. 326) și detaliată printr-un fascicul de seme: [+ dinamicitate], [+ intenționalitate], [+ finalitate], [+ rezultativitate], [+ emergența spre un anumit obiect], [+ cauzativitate] etc.

În planul structurii actanțiale, complexitatea structurii semice a verbelor de acțiune implică un număr mare de actanți investiți cu o largă paletă de roluri tematice: **Agent, Forță, Instrument, Pacient, Beneficiar, Ținta, Comitativ, Rezultativ.** Referitor la noțiunile de actant și rol tematic a se vedea [Bărbuță 2004, p. 32-38; GLR, I, 2005, p. 227-230; Hanganu 2005, p. 19-22; Manea 2001, p. 22-23; GLR, I, 2005, p. 327-329; Ungureanu 2005, p. 12-19].

Este de remarcat că nu numai relația de implicație cu acești actanți în ansamblul lor este determinată de specificul structurii semantice, dar și de anumite trăsături ale acestora. Astfel, datorită semului [+ dinamicitate] verbele de acțiune admit în poziția subiectului un participant dotat cu sursă proprie de energie, care ar fi în măsură să acționeze. Verbele a căror structură semicică se definește prin trăsăturile [+ intenționalitate], și [+ finalitate] vor putea să aibă în calitate de subiect doar un nominal caracterizat drept [+ uman], deoarece numai acțiunile oamenilor se pot caracteriza printr-o anumită intenție și pot avea un anumit scop. O altă trăsătură a verbelor de acțiune, și anume [+ emergența acțiunii spre un anumit obiect] este responsabilă de combinarea verbelor de acțiune cu un complement direct, care denumește participantul ce suportă efectele acțiunii. Acesta este obiectul care ia naștere, este modificat sau este distrus în urma efectuării acțiunii: *a construi o casă, a renova un apartament, a distruge un pod.* În felul acesta, cea mai mare parte a verbelor de acțiune exprimă procese care pornesc de la un punct de plecare, care este sursa de energie, și se îndreaptă asupra unui punct de sosire, care reprezintă obiectul afectat de proces. Verbele de acțiune sunt în marea lor majoritate tranzitive, iar acestea „avînd *punct de plecare* (cauză, origine) cel mai adesea în exterior, într-un subiect (sintactic sau numai semantic), semantica verbului își caută o limită externă, un *punct de sosire*, prin care se fixează și care totodată determină semantica și sintaxa enunțului în funcție de prezența acestei trăsături

lexico-gramaticale”. [Irimia 1997, p. 173].

Multe dintre verbele de acțiune care au în calitate de subiect un nominal cu trăsătura [+ uman] denumesc procese care se realizează cu ajutorul unui instrument: *a scrie cu creionul, a tăia cu cuțitul*. Raportul acțiune – instrument nu este caracteristic însă pentru verbele care exprimă acțiuni ale corpurilor neînsuflețite. De exemplu, în enunțul *Valurile au aruncat luntrea pe mal* nu poate să apară un complement instrumental, deoarece aici este vorba de o acțiune noninstrumentală a unui corp fizic. Așadar, datorită specificului lor semantic verbele pot implica sau, dimpotrivă, pot exclude combinarea cu un determinant ce ar desemna instrumentul acțiunii. Trăsătura [+ instrumentalitate] din structura semică a verbului este determinată în mare măsură și de specificul semantic al subiectului.

Trăsăturile ce caracterizează structura semică a verbului sunt în totalitatea lor niște categorii latente. Ele pot fi deduse doar în urma analizei logico-semantice a semnificației verbului și se actualizează în cadrul enunțului datorită posibilității verbului de a se combina cu anumiți determinanți.

Semele cu rol dominant în cadrul structurii semice a verbului sunt: [Agentivitate, + Dinamicitate]. Strâns legate de specificul actantului plasat în poziția subiectului, aceste seme determină în mare măsură întregul spectru actanțial al verbului.

- Agent: *Agricultorii îngrijesc o livadă mare de piersici.*
- Forță: *Grindina a distrus livada de piersici.*
- Instrument: *Agricultorii îngrijesc livada cu agregate moderne.*
- Pacient: *Directorul l-a concediat pe Ion.*
- Beneficiar: *Ana îi tricotează un costum fiicei sale.*
- Ținta: *Ana se îndreaptă spre școală.*
- Comitativ: *Ana se îndreaptă spre școală împreună cu prietena sa.*
- Rezultativ: *Ana a scris o compunere.*

Cît privește actanții încorporați în structura semică a verbelor de acțiune, trebuie spus că ei se prezintă ca niște determinanți interni, în sensul că prezența sau absența lor și caracteristicile lor semantice sunt dependente de specificul semantic al verbelor.

Verbele de stare se definesc printr-o structură semică redusă. Spre deosebire de verbele de acțiune, ele se definesc prin trăsăturile [-Schimbare, -Agentivitate]. [GLR, I, 2005, p. 326]. Stările, în calitatea lor de procese lipsite de dinamism, sunt niște forme de manifestare a unor subiecte nondinamice. Drept urmare, structura lor actanțială este mai simplă. Rolurile actanțiale de bază sunt:

- Experimentator: *Ana se enervează. Elevul l-a decepționat pe profesor.*
- Țintă: *El s-a dedicat științei. Ion s-a însurat cu Maria.*
- Sursă: *Ion se teme de tine.*
- Locativ: *Magazinul se află în centru. Mă doare în piept.*

Sub aspect sintagmatic, verbele de stare admit doar un subiect al cărui referent este un purtător pasiv al stării. Caracterul nonactiv al subiectului verbelor de stare are drept consecință faptul că stările nu se extind asupra unui obiect din afară, ceea ce face ca doar o parte dintre verbele de stare să admită în calitate de determinant un complement direct. În același timp, stările nu presupun existența unui instrument și nici nu sunt orientate spre îndeplinirea unui anumit scop. Din această cauză verbele de stare nu se pot combina cu un complement instrumental și un circumstanțial de scop.

Verbele de devenire se definesc prin trăsăturile semantice [+ Schimbare, -Agentivitate] [GLR, I, 2005, p. 326], exprimând o transformare, o modificare, determinată de cauze interne sau externe, a unui subiect nondinamic. Devenirea ca formă a procesualității nu părăsește sfera subiectului, dar poate fi cauzată de anumite circumstanțe. De aceea, cu toate că au o structură semică simplă, verbele de devenire au o structură actanțială complexă. Pe lângă actantul de bază, care în funcție de natura semantică a nominalelor selectate de

verb, poate fi **Experimentator** (*Copilul a răcit*), **Obiect** (*Au înflorit cireșii*) sau **Forță** (*Furtuna s-a mai domolit*), verbele de devenire mai includ în grila lor de roluri: **Țintă** (*Elevul se concentrează asupra temelor*), **Sursă** (*Cearta a degenerat în bătaie*), **Cauză** (*Bolnavul s-a învinețit de durere*., *Zidurile se macină de ploaie*.), **Instrument** (*Cafeaua m-a înviorat*. *Grăsimile se dizolvă cu Bingo*. *Odihna l-a revigorat*), **Locativ** (*Ne-am deprins aici*, *nu plecăm nicăieri*), **Temporativ** (*Ion a încărunit la vârsta de 50 de ani*), **Limitativ** (*S-a rotunjit la corp*. *S-a rumenit la față*.).

Verbele de relație ocupă o poziție aparte în subsistemul verbal. Relația ca formă a procesualității are un caracter static, însă ea se poate stabili numai între două sau mai multe elemente. Datorită acestui specific semantic, verbele de relație implică prezența a doi actanții care reprezintă elementele reunite prin intermediul relației exprimate de verb. Prin această trăsătură a lor, verbele de relație se apropie de verbele de acțiune. Deosebirea dintre aceste subclase rezidă în faptul că în timp ce verbele de acțiune reunesc prin intermediul procesului exprimat un participant activ (agentul) și un participant pasiv (pacientul), verbele de relație stabilesc legătura dintre doi participanți statici. Din această cauză verbele de relație nu sunt considerate o clasă aparte, ci sunt incluse în clasa verbelor de stare. Totuși cercetările au demonstrat că verbele de relație ar putea fi tratate ca o clasă aparte cel puțin din punct de vedere semantic. Verbele de relație desemnează o situație tipică din realitate și includ în structura lor semantică, în calitate de seme, noțiuni relevante pentru această situație și anume: 1) 'relația'; 2) 'tipul relației'; 3) 'orientarea relației'; 4) 'participanții la situație și trăsăturile lor' etc.

Relația ca sem de bază reprezintă dominantă semantică a verbelor de relație, noțiunea cea mai generalizată, ea exprimă ideea abstractă a relației în general. Acest sem este identificator și integrator pentru întregul grup. Pe baza acestui sem verbele de relație se opun altor cîmpuri lexico-semantice: verbele acțiunii fizice, verbele mișcării, verbele zicerii etc. Semul 'relație' apare ca rezultat al proiecției în limbă a diverselor relații existente între obiecte și fenomene în realitatea ambiantă (de egalitate/inegalitate, de similitudine, de condiționare, de vecinătate, relații cauzale, sociale etc.). Atitudinea oamenilor față de diverse obiecte și fenomene dă naștere altor tipuri de relații: de posesiune, de apartenență, emoționale etc.; sau cele existente între persoane: de rudenie, de prietenie etc. Datorită diversității relațiilor exprimate de aceste verbe, structura lor actanțială este foarte eterogenă. Actantul de bază al verbelor din această clasă este obiectul implicat în relație, investit cu rolul tematic **Temă** (*Vinzătorii reduc prețurile*., *Timpul înseamnă bani*). Dar pe lângă acest actant, verbele de relație implică mai mulți actanți investiți atât cu roluri matriciale, cât și cu roluri circumstanțiale. De exemplu, **Beneficiar** (*Puterea aparține poporului*., *Prietenii mei posedă o casă frumoasă*), **Pacient** (*Șeful nostru ne domină*), **Destinatar** (*Premiul i se cuvine celui mai bun*), **Țintă** (*Noi am aderat la forțele de dreapta*., *El o admiră pe Maria*), **Sursă** (*Ei se confruntă cu multe greutăți*., *Succesul se datorează muncii sîrguincioase*), **Locativ** (*Fereastra răspunde în curte*., *Ion colaborează la revista Limba română*., *Ion s-a încadrat în colectivul nostru*), **Rezultativ** (*Trei opere epice compun o trilogie*), **Comitativ** (*Noi cooperăm cu parteneri germani*), **Descriptiv** (*Costumul costă o mie de lei*), **Limitativ** (*Șase se împarte la doi*), **Onomasiv** (*Lumea l-a făcut hoț*), **Instrument** (*Dragostea se manifestă prin gingășie și tandrețe*). După cum se poate observa, verbele de relație au cea mai bogată structură actanțială. Este de remarcat faptul că în marea majoritate a cazurilor rolurile circumstanțiale sunt obligatorii. Eliminarea lor ar conduce la afectarea conținutului enunțurilor.

Legătura dintre trăsăturile semantice ale verbului și trăsăturile actanților implicați de acesta poate fi demonstrată și prin faptul că verbele își modifică sensul în funcție de specificul actanților, precum și de prezența sau absența lor. De exemplu, verbul **a răspunde** poate fi un verb de acțiune, de relație sau de stare în funcție de actanții implicați. Ca verb

de acțiune are 4 sensuri: (1) A da un răspuns la o întrebare, a face dovada cunoștințelor sale în fața unui examinator: [+ Agent + (Acțiune) + Obiect + Destinatar] *A răspuns corect tema.*; (2) A reacționa, a riposta; a interveni într-o discuție, combătând teza cuiva:

[+ Agent + (Acțiune) + Obiect// Instrument] *El a răspuns calm la critica adversarului;*

(3) A scrie ca urmare a unei scrisori primite: [+ Agent + Destinatar + Sursă (scrisoare)] *Elena mi-a răspuns la scrisoare.* (4) A da socoteală, a-și lua răspunderea: [+ Agent + Țintă] *El răspunde de pază.* Ca verb de relație are un sens: A avea comunicație cu...; a străbate pînă la... [+ Temă + Locativ] *Fereastră răspunde în curte.* Și ca verb de stare are un sens: A se face simțit. [+ Sursă (abstr.) + Locativ] *Durerea răspunde în piept.*

În felul acesta, structura actanțială a verbului este determinată de semnificația lexicală. Verbul va admite un anumit determinant numai în cazul în care include în structura semantică o trăsătură compatibilă cu formula semică a determinantului respectiv. Dacă structura semică a verbului nu conține semul corespunzător, atunci el poate impune restricții selecționale în ceea ce privește combinarea cu un anumit determinant. Am putea conchide că, de regulă, unui anumit tip de structură semică îi corespunde un anumit tip de structură actanțială.

REFERINȚE BIBLIOGRAFICE

Bărbuță	Ion Bărbuță, <i>Modele semantico-sintactice ale enunțurilor în limba română</i> în „Buletinul Institutului de Lingvistică”, 2004, nr. 2.
GLR	<i>Gramatica limbii române I</i> , București, Editura Academiei Române, 2005.
Hanganu	Aurelia Hanganu, <i>Despre relația dintre termenii actant, argument, caz (profund) și rol</i> în „Buletinul Institutului de Lingvistică”, 2005, nr. 3.
Irimia	Dumitru Irimia, <i>Gramatica limbii române</i> , Editura Polirom, Iași, 1997.
Manea	Dana Manea, <i>Structura semantico-sintactică a verbului românesc: verbele psihologice</i> , Iași, Editura Arhiepiscopiei Romano-Catolice de București, 2001.
Ungureanu	Violeta Ungureanu, <i>Clasificarea verbelor tranzitive de acțiune după funcțiile semantice ale argumentelor</i> în „Buletinul Institutului de Lingvistică”, 2005, nr. 3.